

מכתב גלוי: קריאה לשלום, דו-שיח והבנה בין מוסלמים ויהודים

בִּסְמִילָה אַר-רַחֲמַן אַר-רַחִים בשם האל הרחמן והמרחם

המאמינים והיהודים והנוצרים והסביאים – כל המאמין באלוהים וביום האחרון ועושה את הטוב, שזכרם שמור להם אצל ריבונם ולא ייפול עליהם פחד ולא יצטערו. (קוראן 2:62)

שלום, סאלם עליכם,

מכתב זה מוגש כמחווה של רצון טוב אל מנהיגי הקהילות היהודיות ורבניהן ברחבי העולם. ברצוננו לנצל את הקשרים הקיימים בין קהילותינו לשם שיפור היחסים ויצירת גשרים חדשים של הבנה ההדדית בין מוסלמים ויהודים. לנוכח המתיחות ההרסנית השוררת במזרח התיכון, מכתב זה מהווה קריאה למעורבות חיובית-מעשית ביחסי מוסלמים-יהודים.

בעת זו, תחושת כעס היא מנת חלקם של יהודים ומוסלמים רבים, והיא אשר מפרידה ביניהם, ובאי-אלו מקומות אף לובשת צורת אלימות גלויה. אנו גורסים כי העולם אינו ניצב בפני "התנגשות ציוויליזציות", כי אם בפני "התנגשות של אי-הבנות שמקורן בידיעות מוטעות". הפנמת סטריאוטיפים ודעות קדומות יצרה בינינו התנכרות, אשר הרחיקה לכת עד כדי קריאת תיגר על עצם אנושיותו של ה"אחר". עלינו להזדרז ולתקן מעוות זה, ולהתעקש להמיר בורות בידיעה, חוסר סובלנות בהבנה וכאב באומץ ורגישות כלפי ה"אחר".

במקומות כגון חצי האי האיברי, לאורך מאות בשנים, התקיימו קהילותינו זו לצד זו בשלום, שיתפו פעולה וראו פירות בעמלם. כמוסלמים וכיהודים אנו חולקים אושיות דת ואמונות, החשובה שבהן הינה האמונה הבלתי מתפשרת באל האחד והיחיד. אנו חולקים הכרה באב קדמון משותף – אברהם/איברהים, ובנביאים אחרים, ובנוסף חולקים דיני משפט, ערכים רבים ואף הלכות תזונה דומות. הן כדתות והן כחברות, המכנה המשותף בינינו רב מכפי שניתן לשער. מכורח המצב הפוליטי הנוכחי, כמו גם מן הצורך להיוודע לעומק הקירבה ביננו, הבניית דו-שיח מוסלמי-יהודי מקבלת בעת הזו משנה חשיבות. אל לנו להחמיץ את ההזדמנות, פן זכר קשרי העבר יתעמעם וידעך בצל מתחי ההווה, אשר סופם להעצים את הפירוד בינינו ולהנציח את חוסר ההבנה.

חשיבותו של מכתב זה, בעבור מוסלמים ושאינם מוסלמים כאחד, היא בהצביעו על קשת העמדות המאפיינת את הציבור המוסלמי, ובהדגמתו כי יש עניין מן הצד המוסלמי לפתוח בדו-שיח בין-דתי, שאיננו אך נגזרת של הסכסוך הישראלי-פלשתיני. אף על פי שמוסלמים רבים כיום, כמו גם בני דתות אחרות, נוטים לראות את תחום היחסים בין מוסלמים ויהודים בראי הסכסוך הישראלי-פלשתיני, קיים צורך לזהות זירות מפגש אחרות וחיוביות – הן לאורך ההיסטוריה, והן בימינו אנו, מעבר לתחומי המזרח התיכון.

מה משותף לנו והיכן ההבדלים?

יהדות ואיסלאם שתיהן דתות מונותאיסטיות, ומאמיניהן מקבלים את עובדת ייחודו של האל שאין שני לו, ככתוב ב**שהאדה** (קוראן 112:1-4) וב**קריאת שמע** (דברים 6:4-9). אנו חולקים מסורות בדבר אבות קדמוניים, כגון אברהם/איברהים ונח/נוח. האיסלאם אף כולל את היהודים, כמו גם את הנוצרים, בתואר "בעלי הספר" (**אַהְלַ אַל-כְּתַב**). כמו כן כל המוסלמים, בין אם סונים או שיעים, מקבלים את האמונה בנביאי המקרא כעיקר לדתם.

אימרו: מאמינים אנו באלוהים ובאשר הורד לנו ממרומים, ובכל אשר הורד ממרומים אל אברהם וישמעאל ויצחק ויעקב והשבטים, ובאשר ניתן למשה וליהושע, ובאשר ניתן לנביאים מעם ריבונם. לא נפלה איש מהם ומתמסרים ("מוסלימון") אנו לו. (קוראן 2:136)

כעיקר לאמונתנו (אימאן), אנו המוסלמים נדרשים להאמין כי הן התורה (תאנוקאט) והן הקוראן חוברו על-ידי האל האחד:

הורדנו את התורה ממרומים ובה הדרכה ואור. על פיה היו הנביאים אשר התמסרו, חורצים משפט ליהודים, וגם הרבנים והחכמים שפטו על-פי ספר אלוהים שהופקד למשמרת ואשר עליו העידו... (קוראן 5:44)

אי לכך, עבורנו כמוסלמים, שליחותו של מוחמד נתפסת כמביעה המשכיות והרחבה של המסר האלוקי, אשר הופנה תחילה את משה ואל נביאים אחרים:

השליח מאמין באשר הורד אליו ממרומים מעם ריבוננו, וכן גם המאמינים. הכל מאמינים באלוהים ובמלאכיו ובספריו ובשליחים ואומרים לא נפלה איש משליחיו. הם אומרים: נשמע ונעשה, מייחלים אנו למחילתך ריבוננו, וסוף כולם לשוב אליך. (קוראן 2:285)

יהודים ומוסלמים נקראים לקיים מכלול מצוות מסועף ובר-השוואה, הנוגע לכל תחומי החיים, ובכללם מוסר ומשפט (שְׁרִיעָה באיסלאם והלכה ביהדות). מתן צדקה/צדקה נתפס כמעלה עליונה בסולם הערכים של שתי המסורות. אפילו הלכות התזונה (תָּלֵל לעומת כשרות) הן בנות-השוואה. השפעה הדדית ניכרת גם באמנות ובאדריכלות, אשר תחת חסויות יהודית ומוסלמית ידעו הישגים מרשימים. כך נמצא כי אמנות מוסלמית השפיעה על אופיים של בתי-כנסת רבים, ובאזורים אשר בעברם ידעו דו-קיום, עדיין ניתן למצוא סמלים יהודיים המעטרים מבנים מוסלמיים.

בעוד שהיהדות והאיסלאם מעודדות לימוד והשכלה כמוטיב מרכזי במורשתן הדתית, הרי שבימינו, היכרות מועטת עם ה"אחר" מאפשרת הנצחת דעות קדומות וגישות קנאיות. שורשי המונחים "תורה" – מלשון הוראה, ו"קוראן" – מלשון קריאה, כוונתם להחזיר בנו את השאיפה לקרוא, להבין וללמד על האחר כמות שהוא.

אין להכחיש כי שתי הדתות מכילות קטעי מסורות אשר, אם יובנו כפשוטם ומחוץ למסגרת ההקשר ההכרחית, עלולים לחבל בקשרים ולהחניק את השאיפה לקדם ערבות הדדית ודו-שיח פורה. עבור רוב המוסלמים, קטעים מן הסוג הזה משקפים עמדות ביחס ל"אחר" הדתי במסגרת נסיבות המציאות הפוליטית ההפכפכה בחצי-האי ערב במאה השביעית לספירה. הקוראן שב ומזכיר כי המאמינים באלוהים והנוהגים בדרך-ארץ נכללים "בין בעלי הספר".

בין בעלי הספר ישנה אומה של תמימי דרך, הקוראים את אותות אלוהים במשך הלילה ומשתחוים. הם מאמינים באלוהים וביום האחרון ומצויים לנהוג בדרך-ארץ ואוסרים את המגונה וזריזים במעשים טובים. כל אלה בישרים הם. כל טוב אשר יעשו לא יוכחש כי עשוהו ואלוהים יודע מי הם היראים. (קוראן 3:113-115; ראה גם קוראן 3:199)

רבים מקוראי הקוראן כיום, מוסלמים ושאינם מוסלמים, נוטים להתעלם ממילת היחס החשובה "בין" הפותחת את הקטע שצוטט לעיל. מציאות חיינו מלמדת שקל לעשות שימוש מכליל בתוויות דתיות כגון "יהודים", "מוסלמים" ו"נוצרים". ואולם, קריאה זהירה ושקולה של הקוראן או התורה מגלה כי ספרים אלה נוקטים בגישה מורכבת בהרבה באפיינם את ובהתמודדותם עם ריבוי הגוונים הקיימים במשפחת האדם.

הוי האנשים, בראנו אתכם מתוך זכר ונקבה וחילקנו אתכם לעמים ושבטים למען תבחינו ביניכם. (קוראן 49:13)

בכך מתעצמת ההפצרה האלוקית, החלה על מוסלמים ויהודים כאחד, כי נקרא, נבין ונלמד – היש דרך אצילית מזו לקיים את הוראתו הבסיסית של הבורא כי נכיר זה את זה? באופן זה תצלה משימתנו להמיר דעות קדומות, בורות וחוסר סובלנות בהיכרות, בהבנה הדדית וביתר רגישות ביחס ל"אחר", אשר ייהפך ל"אח" ול"אחות".

יהודים ומוסלמים כאומה אחת: מתווה קצר של ראשית המגעים בין האיסלאם והיהדות
ברוח החמלה של האיסלאם ובנטייתו להדגיש את כבוד חייו של כל אדם, מסופר כי באחד הימים חלפה לוויה יהודית בקרבת הנביא מוחמד עליו השלום. קם הנביא ונעמד לאות כבוד. שאלוהו רעיו מדוע הוא נעמד, שהרי הלוויה יהודית היא. ביטל הנביא את גישתם האקסקלוסיבית, ובאמצע עמדה הומניטארית המתנשאת מעל לקטביה, קרא: "האין זהו אדם?!" (סיפור זה מתועד אצל סְחִיחַ אַל-בִּנְקָאִי, אסופת אמירות ומסורות מפי ואודות הנביא, בספר על תהלוכת לוויה, סעיף אודות עמידה לכבודה של לוויה יהודית.)

בשנת 622, כאשר גלה הנביא ממכה עיר מולדתו, היגר אל יֶטְרִיב/מְדִינָה. עם הגיעו לעיר, הכריז הנביא בהסכם מדינה הידוע כי האומה החדשה שייסד כוללת גם את שבטי היהודים בעיר.

"מסמך מאת הנביא מוחמד, ומטרתו להסדיר את היחסים בין המאמינים, קרי המוסלמים מקורייה ומיֶטְרִיב ואלו ההולכים בדרכיהם ועמלים עמם. המה יכוננו אומה אחת."

"לא יאונה רע ליהודי בשל היותו יהודי."

"נמאן לסייע לאויביהם של היהודים ההולכים בדרכינו."

"יהודים החיים בשלום עם המאמינים ייזכו לתמיכתם ויוכרו כשוויים להם."

"יהודי שבט בני עֶןף יזוהו עם המאמינים כבני אומה אחת."

המסמך מתייחס אל היהודים והמוסלמים כאל אוֹמַתוֹן נְחִידוֹן ("אומה אחת"), מונח ששבו ומופיע במספר מקומות בקוראן בהתייחס לקבוצת אנשים המאוחדת על-ידי ערכים ואמונות משותפים. מכאן נלמד כי פרקי שלום, כמו גם מתיחות, אפיינו את המפגש בין מוסלמים ויהודים מראשיתו.

אחר מותו של הנביא, מגינו האישי נמסר ליהודי לשם משכון, בכדי להראות שמוסלמים מורשים לסחור עם יהודים. משמעותיות אף יותר הן פעולותיה של פְּטִימָה, בתו הנשואה של הנביא וחביבתו, אשר הייתה מועסקת אצל יהודי והייתה טווה למענו ומקבלת את שכרה בתבואה. כמו כן, אשת הנביא סְפִיָה הייתה יהודיה, והיא אשר נחשבה בעיני האל כ"אם המאמינים". כאשר, מחמת קנאה, הלעיגו עליה נשות הנביא האחרות וכינויה "יהודייה" בלשון בוז, הייתה האישה הפגועה מלינה באוזני בעלה. אזי היה הנביא מדריך אותה כי תשיב להן "אבי היה נביא (משה) ודודי היה נביא (אהרון), ואני עצמי הנני אשת נביא!" לאורך ההיסטוריה, חלקו מוסלמים ויהודים מסורת אינטלקטואלית משותפת: החל בהפצת הִיֶשְׁקָאִלִיית (מקורות יהודיים מאומתים שהיו בשימוש בידי ראשוני ההיסטוריונים המוסלמים הקלאסים ובידי פרשני הקוראן), ועד לחילופי הרעיונות בין אָבֶן רוֹשְׁד (1126-1198) והרמב"ם (1135-1204) בספרד הימי-ביניימית.

סָר ג'ונתן סָאָקס, הרב הראשי של הקהילה העברית המאוחדת של חבר העמים הבריטי, בטקס חנוכת המרכז הראשון בעולם לחקר יחסי מוסלמים-יהודים (קיימברידג'), הדגיש עד כמה חשוב שנלמד זה מזה. לדבריו, "חוזק האמונה באיסלאם ראוי לציון. כולנו יכולים ללמוד מן האיסלאם את האמונה האיתנה הזו, ודבר זה הנו חיובי לאין שיעור. לו נתבקשתי להציע למוסלמים ללמוד דבר מה מן הקיום היהודי כיום, הייתי מסב את תשומת ליבם אל הלקחים שרכשנו מן הקיום כקבוצת מיעוט בתוך תרבות שאינה חולקת את ערכיך. עלינו ללמוד זה מזה."

היה זה העולם האינטלקטואלי של האיסלאם אשר העניק לאירופה בפרט, ולעולם המודרני בכלל, את המסורת הגנוזה של הפילוסופיה היוונית (למשל, את חיבוריהם של אפלטון ושל אריסטו). חיבורים אלה הוחיאו לראשונה בזכות מלומדים מוסלמים דוגמת אַל פְּכָאִבִי, אַבְּן סִינָא, אַבְּן רוֹשְׁד ואחרים, אשר

השפיעו על הגותם של יהודים ונוצרים, ובכללם הרמב"ם. בסביבה אינטלקטואלית משגשגת זו, שלהבת החוכמות נדדה בין חכמי הדת, ומקץ ימים רבים השפיעה על התפתחות ההומניזם החילוני ועל המדע של ימינו. הרמב"ם, אשר הועסק כרופא בחצרו של צ'לאח א-דין הסולטן רב הפעלים, גילם בקשריו עם אָב־ן רוֹשֶׁד את כוחו של שיח אינטלקטואלי פורה בין האיסלאם, היהדות והנצרות.

נאבקים בגישות שליליות כלפי ה"אחר" ובהזרתו

מקבוצות מיעוט, יהודי ומוסלמי אירופה חולקים כיום התמודדויות דומות. לאור החמרה בגילויי האנטישמיות והאיסלמופוביה, יהודים ומוסלמים צריכים לפתח אסטרטגיות משותפות למאבק באפליה. כמו כן, בכוחם להתאחד ולתמוך זה בזה במאמצים לשמר זהות ניבדלת, בעידן המשתדל להשתית הדמות לחברת הרוב. מכאן עולה כי תהליך בניית הגשרים בין קהילותינו תואם הן את רוח המסורות והן את תכתיבי הנסיבות הגיאוגרפיות. אין להסתפק בדו-שיח בלבד, ועלינו לקדם הבנה ומפגשים של ממש, כגון לבקר זה בבית התפילה של זה.

חשוב שנכיר בקיומם של רגשי אנטי-יהודיות מחד ואנטי-מוסלמיות/אנטי-ערביות מנגד, השוררים במקומותינו ומרחחררים ריב ומזון בתוך הקהילה פנימה, כמו גם בין קהילותינו. עלינו להכיר ולהעריך את ההיסטוריה של בני הדת האחרת ואת תרבותם, מתוך נסיון כנה להגיע לידי הבנה.

צו השעה הוא שנחזה סוף סוף בקיצם של יחסי ההזרה ההיסטוריים ארוכי השנים בין יהודים ומוסלמים. עקב קיטוב מתמשך, רבים חשים שעליהם לבחור בין דו-שיח לבין תגובה אלימה. בלב המתח המוסלמי-יהודי נמצא הסכסוך הישראלי-פלשתיני. כל אובדן בחיי אדם הוא אובדן לאנושות, המותר כתם דם על מפת ההיסטוריה. אנו קוראים לפתרון הסכסוך בדרכי שלום, ובאופן שיבטיח כבוד הדדי, שגשוג ובטחון לשני הצדדים, וזאת מבלי לוותר על זכות הפלשתינאים להגדרה עצמית.

רוב המוסלמים מייחלים כי סבלותיהם של היהודים לאורך דורות ארוכים יעוררו במ חמלה לסבלם של בני עמים אחרים, ולסבל העם הפלשתיני בפרט. התורה מצווה את היהודים, בזכרם את שיעבוד מצרים, לאהוב את הגר החי בתוכם ולנהוג בו בכבוד (ציווי זה מופיע בתורה שלושים ושש פעמים).

קריאה לדו-שיח בין מאמיני כל הדתות

בעוד מטרתו של מכתב זה לעורר דו-שיח והבנה בין יהודים ומוסלמים, הרי שהוא נטוע בתוך הקשר של צורך לקדם שיח רב-דתי נרחב, ואף לקרוא אליו נציגים מן הדתות שאינן מ"זרע אברהם". אנו מוכרחים להתמיד בדו-שיח – ועל אחת כמה וכמה כאשר אין בינינו תמימות דעים.

לפיכך אנו יוצאים בקריאה ובהושטת יד זו, המתבססת על הכתוב בקוראן ובתנ"ך, ומביעים רצון כן לקיים דו-שיח ולנהוג בכבוד הדדי:

סור מרע ועשה טוב, בקש שלום ורדפהו. (תהלים 34:14)

עבדי הרחמן הם המהלכים בארץ בענווה. אם יפנו אליהם הנבערים מדעת בדברים, יגידו "לכו לשלום". (קוראן 25:63)

מי ייתן וברכת השלום של האל תשרה עמכם. מי ייתן ומכתב זה יתקבל כצעד קטן בדרך לפתיחת שערי הבנה ומפגש של אמת. מי ייתן ומכתב זה יורה את הנתיב לקראת הישגים של ממש ביחסי מוסלמים-יהודים בחלקים שונים של עולמנו המשותף.

מכתב זה מוגש בחסות חוקרים מוסלמים מן המרכז ללימוד יחסי מוסלמים-יהודים, השייך למכון ווילף של הדתות האברהמיות, קיימברידג' (אנגליה), ובתמיכתם של חוקרים מוסלמים מרחבי העולם. למידע נוסף:

www.woolfstitute.cam.ac.uk/cmjr